

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-78.1-17>

УДК 811.111.'37' 373'38

Островська О.М., Поплавська Л.Л.

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Оцінка як мовна категорія може експлікуватися у художньому дискурсі за допомогою модальних дієслів та дієслів, яким притаманна модусна функція. Модальність – функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношень висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації висловлювання. Кожне висловлювання, що виражає мовними засобами ставлення мовця до дійсності завжди має певний модальний статус. Тому модальність вважається істотною рисою висловлювання. Модальні дієслова передають суб'єктивно-об'єктивне ставлення людини до явищ дійсності та різних зв'язків між ними, тобто, до її оцінки з огляду на вияв невпевненості, припущення, ймовірності, категоричності. З одного боку, існують модальні дієслова, особливий клас дієслів, які виражають можливість, бажаність, примус, а, з іншого боку, є багато дієслів, у словниковому значенні яких модальна ознака відсутня і може бути встановлена лише у певному дискурсі. Стаття присвячена проблемі модальності як одному із засобів реалізації категорії оцінки в художньому дискурсі.

Ключові слова: модальність, категорія оцінки, модальні дієслова, багатозначні дієслова, дискурс.

Ostrov'ska Oleksandra, Poplav'ska Lyudmyla

Ivan Franko National University of L'viv

MODALITY AS A MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORY OF EVALUATION IN DISCOURSE

Summary. The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the realization the category of evaluation by means of the modality. In the context, the word can attain an evaluative component of good or bad quality and this component can be expressed implicitly or explicitly depending on the author's outlook. Modal verbs convey the subjective/ objective attitude of human beings towards the phenomena of reality that is their evaluation from the point of view of expressing ability, probability, necessity, supposition, and uncertainty. The function of modality can be realized by the words of speech, intention, feelings, such as: *to order, to believe, to consider, to suppose, to ask, to feel, to love, to have, to seem*. These verbs are different in their primary meaning but they are equal in the meaning of comment and are mainly distinguished by the degree of the confidence. The most productive verbs with the component of modality in English are the polysemantic verbs: *to do, to be, to get, to go, to have, to hold, to keep, to make, to put, to set, to take*. Semantics of the polysemantic verbs includes the modal component and, accordingly, contains the function of evaluation. The connection of the polysemantics and modality has a regular character. These verbs are used chiefly in phraseological expressions. The expression the component of modality in the meaning of the polysemantic verbs is connected with their usage in colloquial speech and slang. The category of evaluation in the structure of discourse can be expressed both by the modal verbs and modal structures: "to be + Infinitive", "to have + Infinitive". The modality of the English verbs can be classified as regular lexical, irregular lexical and as lexico-grammatical categories. The investigation of the peculiarities of the linguistic realization of the verbal means of the category of evaluation in discourse is considered the category of modality as a correlative concept.

Keywords: modality, category of evaluation, modal verbs, polysemantic verbs, discourse.

Постановка проблеми. Модальність – функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношень, висловлювань до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації висловлювання. Кожне висловлювання, що виражає мовними засобами ставлення мовця до дійсності, тобто, оцінювання її має певний модальний статус, тому модальність вважається істотною рисою висловлювання. Питання про вираження поняття «модальність» у мовознавстві залишається спірним.

Труднощі полягають у тому, що проблема модальності є не тільки лінгвістичною, але й філософською. Неоднозначне трактування модальності у філософії зумовило різне розуміння модальності в мовознавстві. Категорію модальності одні лінгвісти визначають як семантичну, інші – як синтаксичну, а деякі вчені вважають її граматичною чи логіко-граматичною категорією. Актуальність дослідження дієслів з модусною функцією зумовлена її значним семантичним потенціалом у структурі

англомовних художніх творів, її когнітивними та ергономічними можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Найзагальніші визначення концепту «модальність» знайшли своє відображення у великій кількості праць як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Аналіз праць присвячених модальності дає змогу простежити різні підходи щодо цього явища. Насамперед, йдеться про саме визначення категорії модальності, аспектів, з яких вона складається, а також модальних значень, що входять до цих аспектів. В.Козловський наголошує, що модальність – це синтаксична категорія, котра передає співвідношення між змістом речення й об'єктивною дійсністю [6, с. 48]. Модальність, на думку Ш. Баллі, – це душа речення. Як і думка, вона утворюється, переважно, в результаті активної операції мовця, суб'єкта. Не можна інтерпретувати значення висловлювання, якщо йому не притаманний якийсь вираз модальності [1, с. 44]. В.Виноградов виділяє суб'єкт та об'єкт модальності. У конкретно-

му реченні значення особи, часу модальності встановлюється з позицій мовця. Але саме його точка зору визначається його об'єктивним положенням у дискурсі щодо співрозмовника і відображеного та вираженого у реченні «відрізка» дійсності. Відношення повідомлення, що міститься у реченні, до дійсності – це і є, насамперед модальне відношення [2, с. 44]. До засобів імплікації суб'єктивної модальності Н.Лук'янова відносить також інтонацію, емпізи, інверсію, еліпсис, модальні слова, слова-інтенсифікатори, повторні номінації, вигуки, частки [7, с. 31]. Дещо інакше, хоча концептуально в такому ж плані, визначає категорію модальності Л.Єрмолаєва. Синтаксичну категорію модальності вона розуміє як категорію, котра визначає відношення між змістом речення і дійсністю в плані його реальності – нереальності – спонукання, а також ступінь упевненості мовця у фактах, які він повідомляє (впевненість – сумнів) і вираження граматичними (морфологічними або синтаксичними) та інтонаційними засобами [4, с. 1].

М. Грепл вважає, що в комплексному розумінні «модальність висловлювання» доцільно виділити три аспекти, а саме: модальність загальну, модальність волонтеративну та модальність істинну [3, с. 277]. За визначенням М. Грепла, модальність істинності і є вираженням міри впевненості мовця в реальній значущості змісту його висловлювання. Її також відносять до суб'єктивної модальності [3, с. 296].

Як видно з аналізу теоретичних поглядів лінгвістів стосовно концепту «модальність», можна стверджувати, що недостатньо уваги приділяється модальності як засобу експлікації категорії оцінки в художньому дискурсі.

Мета статті. У роботі ми маємо на меті визначити прагматичний потенціал англійських модальних дієслів у реалізації категорії оцінки у художньому дискурсі. Визначити групу дієслів, модальну функцію яких можна встановити лише у певному контексті.

Виклад основного матеріалу. Модальність є мовна універсаль, яка належить до основних категорій мови. Термін «модальність» використовується для позначення широкого кола явищ неоднорідних за смисловим об'ємом, граматичними властивостями та ступенем їх оформленості на різних рівнях мовної структури.

До сфери модальності належать протиставлення висловлювань за характером їх комунікативної направленості (ствердження – запитання – заклик до дії); протиставлення за ознакою «ствердження – заперечення»; градації значень в діапазоні «реальність – ірреальність»; різний ступінь впевненості мовця щодо правдивості думки про дійсність, яка формується в його свідомості, різні видозміни зв'язку між підметом і присудком, які виражені лексичними засобами («хоче», «може», «повинен», «потрібно») та ін.

Категоризація модальності у значенні англійського дієслова є вираженням діалектики вияву категоріальної ознаки. З одного боку, існують модальні дієслова, особливий клас дієслів, які виражають можливість, бажаність, примус, а з іншого боку, є багато дієслів, у словниковому значенні яких модальна ознака відсутня і може бути встановлена лише у певному дискурсі. Між модальними і немодальними дієсловами немає «мертвої зони», оскільки

спеціалізоване вираження повинно опиратися на значну кількість неспеціалізованих ознак у значенні слова. У цьому полягає принцип поля: ядерне значення зумовлене периферійним значенням. Такі слова з модальним компонентом у значенні об'єктивно виділяються у словнику і характеризуються формальними і змістовними особливостями. До модальних дієслів в англійській мові належать: *can (could), may (might), must, should, would, ought, shall, will, be able, need, dare*. Сюди належать також модальні структури типу: *to be + Infinitive, to have + Infinitive*. Наприклад: *But over the years Congress had been unable to agree on several plans presented to it* [11, р. 8]. Класифікація дієслів з модальним компонентом у значенні базується на основі трьох ознак: 1) значення модального компонента (можливість, волевиявлення, зовнішня зумовленість і припущення); 2) узуальний або оказіональний характер цього компонента (текстуально наведено компонент); 3) зумовленість модального компонента в семантиці слова. Третя класифікаційна ознака пояснює специфіку категоріальної градації модальності в дієслові [5, с. 28].

За нашими спостереженнями модусну функцію виражають дієслова мовлення, думки, почуття, а саме: *to order, to believe, to consider, to suppose, to ask, to feel, to love, to hate, to seem*. Ці дієслова різні за своїм змістом у первинному значенні, але є еквівалентами у відтвореному значенні коментування і відрізняються в основному за ступенем упевненості. Для прикладу: 1) *“Like other political thinker of this time Peterson believed that in a republic men could be free only if they were economically independent”* [11, р. 106]; 2) *“Naturally, in a hospital, pain must seem normally to the people who work there”* [13, р. 265]. У першому випадку дієсловом з модусною функцією *believe* і модальним дієсловом *could* виражає лише припущення певного стану речей у той час, як у другому модальне дієслово *must* разом з дієсловом з модусною функцією *seem* вказують на беззаперечність явища. Для вираження оцінки, як видно з прикладів, автор-мовець тісно пов'язує дієслова з модусною функцією з модальними дієсловами.

Синтаксичною характеристикою дієслів коментування є їхнє уживання в конструкції «дієслово + підрядне речення», а також у суб'єктній інфінітивній конструкції: 1) *Needless to say, this power was hated by Americans* [11, р. 196]; 2) *These people believed the new government could be far too strong* [11, р. 257]; 3) *Charles Pinckney appeared to some to be a sort of place man* [11, р. 68]. Перші два приклади відображають реалізацію категорії і позитивної і негативної оцінок у двох додаткових підрядних реченнях. А у третьому – оцінка виявляється у суб'єктній інфінітивній конструкції. Обмеження вживання в мові дієслів коментування має семантичний характер: суб'єктом коментування може бути тільки людина або персоніфікований об'єкт.

До підгрупи модальних дієслів можливості входять чотири лексико-семантичні ряди: дієслова психічної характеристики, механічної характеристики, виконання можливостей й невиконання. Перший ряд – дієслова психічної характеристики об'єднують слова, котрі передають здатність людини до певних дій: *Hear = be capable of perceiving sound by the ear; have the facility of perceiving sound vibration* [10, р. 8], *Speak = use, or be able to use, in oral utterance, as language* [10, р. 12].

Ознака можливості, яка ґрунтується на початковому значенні дієслів психічної характеристики, полягає у кваліфікації суб'єкта або в характеристиці його пасивних якостей. Здатність або уміння діяти є критерієм оцінки не всіх людей, така здатність є відмінною особливістю певного індивідуума. Дії властиві кожній людині й не характеризуються ознакою можливості. У складі дієслів психічної характеристики простежуємо два мікроряди: дієслова вміння і дієслова фізичного та розумового сприйняття. До першого мікроряду відносимо такі, як: *to read, to speak, to skate, to sail*. Найявніша ознака можливості в дієслові *to read* відображає культурно-історичні умови того часу, коли письменність була доступна не кожному, а уміння читати сприймалось як відмінна ознака людини. У другому мікроряді дієслова психічної характеристики співвідносяться зі значенням модального дієслова *can*. Модальна характеристика дієслів сприйняття пов'язана з тим, що цьому станові притаманний пасивний характер у порівнянні зі значенням цілеспрямованості сприйняття *to see – to look, to hear – to listen*. Значення пасивності суб'єкта пов'язане зі значенням можливості. Модалізовані дієслова сприйняття – це дієслова результативного значення. Результат не завжди є наслідком процесу, адже можна слухати і не почути, дивитися і не побачити. Результат не завжди залежить від суб'єкта, він наділений характером ймовірності, і це знаходить своє відображення в семантиці дієслів сприйняття. Отже, модально-мотивуючим компонентом у семантиці дієслів психічної характеристики є пасивність суб'єкта.

До другого ряду понятійно-обумовлених дієслів відносимо дієслова механічної характеристики: *to accommodate, to carry, to contain, to range*. Модально-мотивуючим компонентом дієслів цього ряду є потенційна якість предмета. До цих якостей, з даними словникових дефініцій, належать емкість, міцність, можливість витримувати вагу тощо. Особливість модально-мотивуючого компонента цих дієслів полягає в кількісних обмеженнях тих або інших якостей.

Окремий лексико-семантичний ряд у рамках підгрупи, яку ми розглядаємо утворюють дієслова реалізації можливості. Наприклад: *to manage = to succeed in accomplishing* [9, p. 549]. У тлумаченні дієслова «справлятися з» виділяється компонент труднощів, що містить негативну оцінку. Можливість є безпосередньо зумовлена успішним результатом дії. Наприклад: *She barely managed to get the last words out* [12, p. 308]. Персонаж роману, Рус, знаходиться у критичному фізичному стані, їй важко говорити і власне дієслово *manage* вказує на це.

Модальний компонент у значенні дієслів «витримати», «перетерпіти» виражає можливість пережити якісь несприятливі обставини. Модально-мотивуючим компонентом у змісті цих дієслів є значення позитивного результату, який досягається незалежно від обставин, наприклад: 1) *to bear = to hold up; to suppose; to carry; to convey* [10, p. 48] – “GSP and L’s Computer Center, Nim thought **bore** a striking resemblance to a movie set of Star War” [12, p. 425]; 2) *to keep = to maintain, to preserve, to protect, to care for* [10, p. 257] – “It fascinated him how tenuous was Karen’s hold on life, and that the electricity **kept** her living [12, p. 433]. І у першому, і у

другому прикладах дієслова з модальною функцією (*bear, keep*) містять позитивну оцінку.

Як модально-мотиваційні компоненти у значенні дієслів можливостей вживаються компоненти, котрі виражають відмінну ознаку людини, успішний результат, заперечення успішного результату. У значенні дієслів волевиявлення простежуються ознаки інтенсивності, уточнення, активності суб'єкта, емоційного ставлення і оцінки. За даними наших досліджень, поширеним модальним компонентом у значенні модалізованих дієслів є компонент можливості, а також поєднання цього компонента зі значенням припущення.

У складі англійських модалізованих дієслів особливо продуктивні багатозначні дієслова, а саме: *to do, to be, to get, to go, to have, to keep, to make, to put, to set, to take*: 1) *She gives you the feeling that she **makes** people live up to the way she wants them to be* [13, p. 198]; 2) “And another thing when I heard it snap, I thought, “There **goes** Viet Nam” [13, p. 229]. У першому прикладі дієслово *to make* виражає можливість, а у другому – дієслово *to go* в заданому контексті – припущення.

Багатозначні дієслова є характерними для аналітичних мов. Семантика модальних дієслів включає модальний компонент і, відповідно, містить оцінну функцію. Зв'язок багатозначності і модальності має регулярний характер. Ці дієслова використовуються переважно у фразеологізмах, а їх вихідні значення відносяться до найменування найважливіших процесів, таких як: буття, володіння, дія, рух. Деякі з цих дієслів виконують важливі структурні функції. Суть багатозначності полягає в особливому замінному характері значення і, відповідно, ці слова містять опціональний зв'язок між поняттям і смислом.

Вираження модального компонента у значенні модальних дієслів широкого семантичного діапазону пов'язане з їх використанням у розмовній мові та сленгу. Є підстави стверджувати, що, якщо англійське дієслово володіє широким діапазоном значення і активно використовується у спілкуванні, то у семантичному змісті такого дієслова закономірно з'являється похідне модальне значення. Модальне походження дієслова виступає як особливий вид регулярного вираження категоріальної ознаки.

Висновки. Дослідивши категоризацію модальності в англійському дієслові, ми дійшли висновку, що лексична категоризація модальності у дієслові представлена нерегулярно лексичною, регулярно лексичною і лексико-граматичною категоризацією. У першому випадку мова йде про понятійно-зумовлені модалізовані дієслова, які є вихідним рангом категоріальної градації. У другому – мають на увазі структурно-зумовлені модалізовані дієслова і багатозначні дієслова з модалізованим значенням. У третьому випадку ми розглядаємо англійські модальні дієслова, близькі до статусу службових слів, які є одним із граматичних засобів мови. Модальна ознака в семантиці дієслова системно зумовлена модально-мотивуючими ознаками. У подальшому дослідженні вважаємо за доцільне зосередити увагу на вивченні шляхів реалізації категорії оцінки в дискурсі художнього тексту (аргументаційному, спонукальному, емотивному), різнокатегоріальної оцінки в різножанровому дискурсі (політичному, науковому та інших).

Список літератури:

1. Балли Ш. Французская стилистика (Перевод с французского). Москва : Иностр. лит., 1961. 394 с.
2. Виноградов В.В. О категориях модальности и модальных словах в русском языке. Избр. тр. Исследования русской грамматики. Москва : Наука, 1975. 559 с.
3. Грелл М.О. Сущность модальности. Языкознание в Чехословакии. Москва : Прогресс, 1978. С. 277–301.
4. Ермолаева Л.С. Система средств выражения в современном германском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1964. 24 с.
5. Карасик В.И. Категориальные признаки в значении слова. Москва : Изд-во Моск. обл. пед. института, 1988. 108 с.
6. Козловський В.В. До питання дефініційної мовної модальності. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 48–53.
7. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления. Новосибирск : Наука, 1986. 227 с.
8. The Random House Dictionary of the English Language. New York, 1966. 680 p.
9. Webster's New School and Office Dictionary. N.Y. : Fawcett Crest Books, 1974. 888 p.
10. Webster's Desk Dictionary of the English Language. N.Y. : Portland House, 1990. 1078 p.
11. Collier Christopher, James Lincoln Collier. Decision in Philadelphia. N.Y. : Random House, 1986. 271 p.
12. Hailey Arthur. Overload. N.Y., 1986. 500 p.
13. Shaw Irwing. Evening in Byzantium. Great Britain, 1976. 284 p.

References:

1. Bali Sh. (1961). Frantsuzskaya stilistika [French Stylistics]. (Translated from French). Moskva: Inostr. lit., 394 s.
2. Vinogradov V.V. (1975). O kategoriyakh modalnosti I modalnykh slovakh v ruskom yazykie [On the Category of Modality and Modal words in Russian]. *Izb. tr. Issliedovaniya ruskoi gramatiki*. Moskva: Nauka, 559 s.
3. Grepl M.O. (1978). Sushchnost' modal'nosti [The Essence of Modality]. *Yazykoznanie v Chekoslovakii*. Moskva: Progress, s. 277–301.
4. Ermolayeva L.S. (1964). Systema sredstv vyradzheniay v sovremennom germanskom yazykie [System of Expressive Means in German]. Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Moskva, 24 s.
5. Karasik V.I. (1988). Katrgorial'nyye prsnaki v znachenii slova [Categorical Characteristics in the Meaning of the Word]. Moskva: Izd-vo Mosk. ped. in-ta, 108 s.
6. Kozlovs'kyi V.V. (1990). Do pytannia denitsiynoi movnoii modal'nosti [To the Problem of Definitional Language Modality]. *Movoznavstvo*. № 3. S. 48–53.
7. Luk'yanova N.A. (1986). Ekspresivnaya leksika razgovornogo upotrebleniya [Expressive Colloquial Lexis]. Novosibirsk: Nauka, 227 s.
8. The Random House Dictionary of the English Language. N.Y., 1966. 680 p.
9. Webster's New School and Office Dictionary. N.Y.: Fawcett Crest Books, 1974. 888 p.
10. Webster's Desk Dictionary of the English Language. N.Y.: Portland House, 1990. 1078 p.
11. Collier Christopher, James Lincoln Collier. Decision in Philadelphia. N.Y.: Random House, 1986. 271 p.
12. Hailey Arthur. Overload. N.Y., 1986. 500 p.
13. Shaw Irwing. Evening in Byzantium. Great Britain, 1976. 284 p.